

Prof. dr Predrag Ž. Šulejić,

redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

OSIGURANJE OD ODGOVORNOSTI ORGANA PRAVNOG LICA – PRAVNA PRIRODA I PRIMENA¹

Ugovor o osiguranju od odgovornosti organa pravnog lica nije zakonom uređen. Pošto on spada u dobrovoljna imovinska osiguranja, na njega se primenjuju opšta pravila zakona o ugovoru o osiguranju (kod nas Zakona o obligacionim odnosima).

U teoriji se ovo osiguranje svrstava u posebnu vrstu osiguranja od profesionalne odgovornosti, jer se polazi od pretpostavke da postoji profesija direktora, odnosno člana uprave akcionarskog društva.

Zakon o obligacionim odnosima predviđa u posebnom članu (čl. 905) pravila za osiguranje za tuđ račun ili za račun koga se tiče. Ova pravila mogu biti primenjena u svim vrstama osiguranja. Međutim, neka od njih (posebno pravo ugovarača da ne može vršiti prava iz ugovora bez saglasnosti lica čiji je interes osiguran), teško se mogu primeniti u osiguranju od odgovornosti (čl. 940-941. istog zakona), te se može postaviti pitanje da li ove poslednje norme imaju prednost u odnosu na opšta pravila osiguranja za tuđ račun. U tom cilju autor razmatra razlike između normi dva pomenuta instituta (između osiguranja za tuđ račun prema opštim pravilima i osiguranja od odgovornosti) i uočava razlike: a) u pogledu obima zaštite iz osiguranja kada se ostvari predviđeni događaj, b) u pogledu pravnog položaja korisnika. Kada je reč o osiguranju namerno pokriveno štete, prema imperativnoj normi Zakona o obligacionim odnosima (čl. 929) osiguravač je dužan da naknadi svaku štetu prouzrokovanu od nekog lica za čije postupke osiguranik odgovara po ma kom osnovu, bez obzira na to da li je šteta prouzrokovana nepažnjom ili namerno. Kada je preduzeće ugovarač ili osiguranik, pošto je u pitanju

¹ Ovaj rad je bio predmet rasprave na XII Savetovanju Udruženja za pravo osiguranja Srbije (Palić, april 2011. godine). Ovde se daje u nešto prilagođenom obliku.

odgovornost preduzeća za radnje direktora kao odgovornost za drugoga (to jest, za lica za čije postupke odgovara građanskopravno), osiguranjem su pokriveni i štete koje ta lica namerno prouzrokuju (s tim što osiguravač ima pravo regresa prema licu koje je postupalo sa namerom).

Ključne reči: *odgovornost za štetu; organi pravnog lica; profesionalna odgovornost; osiguranje za tuđ račun; direktna tužba; namerno prouzrokovane štete; osigurani slučaj.*

Naziv, razvoj, izvori prava

U uporednom pravu osiguranje od odgovornosti za štete koje lica u svojstvu organa pravnih lica prouzrokuju u vršenju svojih funkcija, relativno je nova pojava.

Naziv: On dolazi iz anglosaksonskog prava i odmah se, po maniru koji se kod nas sve više usvaja, imenuje engleskim skraćenicama D&O osiguranje, što označava (Directors and Officers Liability Insurance).² Bitno je da je reč o licima koja su lično odgovorna i dužna da plate štetu koju prouzrokuju trgovačkom društvu, akcionarima ili trećim licima, a kao posledicu nedopuštenih radnji, radnji izvan kruga svoje delatnosti ili usled očite nemarnosti u upravljanju društvom.³

Pravni izvori

Ugovor o osiguranju od odgovornosti organa pravnog lica nije zakonom uređen. Pošto on spada u dobrovoljna imovinska osiguranja, na njega se primenjuju opšta pravila zakona o ugovoru o osiguranju (kod nas Zakona o obligacionim odnosima). Ugovor je, dakle, zajedno sa opštim uslovima osiguranja koji čine njegov sastavni deo, glavni izvor prava za ovo osiguranje. Opšti uslovi osiguranja su u zemljama u kojima su doneti drugi po značaju izvor prava za ovu materiju (ako su u pitanju posebni uslovi osiguranja, oni se primenjuju zajedno sa opštim uslovima osiguranja od odgovornosti). Tokom razvoja ove vrste osiguranja u mnogim pravima u kojima je ono prihvaćeno, donošeni su bilo opšti bilo posebni uslovi osiguranja. Tako, u Nemačkoj doneti su 1997. godine Opšti uslovi za osiguranje od odgovornosti članova

² Pod pojmom „director“ podrazumeva se član uprave ili nadzornog odbora, a pod pojmom „officer“ misli se na izvršne menadžere, direktore sektora, itd.

³ M. Ćurković, Osiguranje od odgovornosti članova uprave i nadzornih odbora, „Osiguranje“, Zagreb, br. 12/2008, str. 28.

uprave i nadzornog odbora kao model uslovi. Iako na samom početku razvoja ovog osiguranja, u Hrvatskoj prve domaće uslove za pokriće ovog rizika donela je „Croatia osiguranje“, a oni su zamenjeni novim „Posebnim uslovima za osiguranje od odgovornosti članova uprave ili nadzornog odbora, kao i prokurista“ 2007. godine.

Motivi (razlozi) prihvatanja ovog osiguranja u uporednom pravu i kod nas

Motivi za prihvatanje ovog osiguranja (i njegovog proširivanja – do koga će svakako doći) u raznim pravnim sistemima mogu biti različiti. Jasno je da postoji potreba zaštite, kako poverilaca odgovornih lica (osiguranika) za prouzrokovanu štetu, tako i samih dužnika ove naknade, to jest, samih osiguranika i lica koja za njihove štetne radnje građanskopravno odgovaraju. Odgovornost članova uprave ili nadzornog odbora društva izražava se, pored statusno-pravne (sankcija opoziva) i u njihovoj direktnoj materijalnoj odgovornosti, od koje oni ovim osiguranjem mogu biti zaštićeni. U tom smislu značajne su promene privredno-pravnog ambijenta do kojih je došlo u našem pravnom sistemu: u uslovima socijalističke privrede odgovornost se svodila na političku odgovornost (statusnu), za razliku od današnjeg zakonodavstva, gde je ta odgovornost postavljena na bitno drukčijim osnovama. Tako, na primer, Zakon o privrednim društvima, predviđa posebnu imovinsku odgovornost člana upravnog odbora i člana izvršnog odbora. Zakon o osiguranju, iz 2004. godine, takođe predviđa da su članovi uprave akcionarskog društva za osiguranje, kao i članovi nadzornog odbora, solidarno odgovorni društvu za štetu koja je nastala kao posledica propuštanja propisanih obaveza (član 51. st. 2. i član 54. st. 2).

Klasifikacija u vrste osiguranja (pojam profesionalne odgovornosti)

U teoriji se ovo osiguranje svrstava u posebnu vrstu osiguranja od profesionalne odgovornosti, jer se polazi od pretpostavke da postoji *profesija direktora, odnosno člana uprave* akcionarskog društva.

Brojna su pitanja povezana sa pojmom profesionalnih usluga u ovoj vrsti osiguranja: Da li postoji „profesija“ direktora, ili člana UO društva? Da li funkcija direktora, na primer, koji je nezavisan i neizvršni, ili člana UO, koji istovremeno obavlja neku profesionalnu delatnost van preduzeća (advokat, notar, broker, itd) – da li on u preduzeću (ugovaraču osiguranja od profesionalne odgovornosti), takođe ima

svojstvo profesionalnog obavljanja delatnosti u smislu osiguranja od profesionalne odgovornosti? Danas se pojmu profesionalne delatnosti u osiguranju od odgovornosti iz te delatnosti daje šire značenje: ono se proširuje na odgovornost davalaca (raznih vrsta) usluga. (Čak i direktive EU kojima se uređuje položaj potrošača usluga koriste pojam profesije kao davanje usluga). Šta pokriva pojam „menadžer“ (koje kvalifikacije treba da ima; koje poslove obavlja; koje su odgovornosti, itd)? U smislu osiguranja od građanske odgovornosti, u praksi nekih stranih osiguravajućih društava, pored članova uprave (direktor i članovi upravnog odbora) i nadzornog odbora, uključuju se i neka druga lica koja obavljaju poslove menadžera (*prokuristi, punomoćnici koji imaju ovlašćenja da zastupaju društvo i obavljaju delatnost koja se smatra rukovodećom, likvidatori osiguranog društva – dakle, pokriće rukovodećih lica i kada nemaju status rukovodećih lica*).⁴

Praktičan značaj

Da li će neko lice da se pojavi u pravnom prometu kao vršilac profesionalne delatnosti ima određen praktičan značaj u pogledu procenjivanja pažnje kojom postupaju kao strana u obligacionom odnosu u izvršavanju svojih obaveza: u izvršavanju obaveza iz svoje profesionalne delatnosti strana je dužna da postupi sa povećanom pažnjom prema pravilima struke i običajima (pažnja dobrog stručnjaka), a ne sa običnom pažnjom dobrog privrednika, odnosno dobrog domaćina (član 18. Zakona o obligacionim odnosima). Dakle, i pri prouzrokovanju štete ova lica se moraju ponašati sa određenim standardom pažnje, što je od značajnog uticaja na njihovu odgovornost za prouzrokovanu štetu.

Pojam vrste osiguranja

Mnogobrojni oblici u kojima se osiguranje danas pojavljuje, nameću potrebu njihovog grupisanja i sistematizacije prema zajedničkim svojstvima. Stoga se i čine razne podele osiguranja sa ciljem da se olakša njihovo proučavanje i, što je još značajnije, da se olakša primena prava osiguranja (u nedostatku pravila za pojedinu vrstu osiguranja primenjuju se pravila grane kojoj ona pripada). Ove podele se čine

⁴ M. Ćurković, „Osiguranje“, Zagreb, br. 12/2008. str. 31. Isti autor navodi slučajeve isključenja i osiguranja od odgovornosti prokuriste (str. 34).

prema raznim kriterijumima, koji su, međutim, nejednake pravne vrednosti. Ovo važi naročito za podele na pojedine vrste osiguranja koje su često uslovljene više istorijskim ili praktičnim razlozima nego pravnim. Raniji Osnovni zakon o osiguranju i osiguravajućim organizacijama, iz 1967. godine, određivao je pojam vrste osiguranja u čl. 58. str. 3. na sledeći način: „Pod vrstom osiguranja, u smislu ovog zakona, podrazumeva se osiguranje lica ili stvari obuhvaćenih jednim pravilima odnosno uslovima osiguranja (osiguranje stvari od požara, osiguranje mašina od loma, osiguranje useva od grada, osiguranje robe u prevozu, osiguranje lica od nesrećnog slučaja, osiguranje života i slično)“. Iz ovoga proizilazi sledeće: 1 – za svaku vrstu osiguranja primenjuju se posebni uslovi, 2 – jednom vrstom osiguranja može biti obuhvaćeno više različitih rizika ili predmeta, 3 – vrste osiguranja određuju same osiguravajuće organizacije.

Pravno značenje imaju podele izvršene prema pravnim osobenostima pojedinih oblika osiguranja koji zahtevaju odgovarajuće posebno pravno regulisanje.

Vrste osiguranja prema opštim uslovima naših osiguravača⁵

Naše osiguravajuće organizacije bave se brojnim vrstama osiguranja. Za pojedine vrste osiguranja postoje posebni opšti uslovi, koje osiguravajuće organizacije donose samostalno, pa samim tim i određuju šta će se smatrati vrstom osiguranja.⁶ Kao i kod drugih ugovora, opštim uslovima se reguliše niz pitanja od značaja za pravni odnos između ugovornih partnera. Opštim uslovima osiguranja regulišu se kako odnosi osiguranja koji se zasnivaju dobrovoljno, tako i oni koji nastaju obaveznim

⁵ Zakon o osiguranju imovine i lica razlikuje pojam „poslova“ osiguranja, od pojma „vrste“ osiguranja. Pojam „vrste“ je tehničko-pravni termin, formiran u poslovnoj praksi i odnosi se na vrste osiguranja koje imaju određene zajedničke osobine po kojima se razlikuju (pre svega po riziku ili skupu rizika), zatim koje imaju svoje opšte uslove osiguranja, itd, dok je pojam „poslova“ osiguranja širi pojam, koji se koristi za označavanje vršenja svih radnji vezanih za određenu vrstu ili za više vrsta osiguranja. Pojam vrste osiguranja Zakon, na primer, koristi kada određuje tip organizacije za osiguranje (da li će biti opšteg tipa ili specijalizovana), dok pojam poslova osiguranja koristi prilikom određivanja visine početnog fonda sigurnosti, to jest, vrši grupisanje određenih poslova radi određivanja minimuma novčanih sredstava potrebnih za početni fond sigurnosti. Pošto kod nas same osiguravajuće organizacije donose opšte uslove osiguranja, one samim tim, određuju šta će se smatrati vrstom osiguranja. Sa druge strane, značaj određivanja poslova kojima će se društvo baviti je u tome, što se time istovremeno određuje poslovna sposobnost društva.

⁶ Uprkos tome, postojao je veliki stepen ujednačenosti uslova osiguranja koje su donosile naše osiguravajuće organizacije, ostvarujući međusobnu saradnju (obično na nivou svog udruženja), tako da među njima gotovo i da nema odstupanja. Međutim, pojavljuju se nove vrste osiguranja, za koje se uzori traže u stranim uslovima, a oni su neretko neusaglašeni, što se odražava i u našoj praksi osiguranja.

zaključivanjem ugovora. Pošto čine sastavni deo ugovora, pretpostavka za njihovo dejstvo je da su slobodnom voljom stranaka prihvaćeni. (Drugo je pitanje, što je sadržina ugovora kod obaveznih osiguranja uslovljena prihvatanjem niza elemenata koje zakon određuje).

Pojedine vrste osiguranja su formirane (na taj način da im odgovaraju posebni uslovi osiguranja) u već poznatim tradicionalnim oblastima osiguranja kao što su: osiguranje imovine, osiguranje lica, transportna osiguranja, itd. Međutim, usled potrebe pokrića novih rizika koji se stalno javljaju, neka osiguranja se najpre uklapaju u poznate vrste, a tek potom se uobličavaju u posebne vrste osiguranja.

Najvažnije vrste osiguranja od odgovornosti u našem pravu su: a) u oblasti osiguranja imovine, osiguranje od opšte odgovornosti, osiguranje od odgovornosti za pojedine izvore opasnosti (različite profesije, društvene i privredne delatnosti, posedovanje zgrada i zemljišta, garancijsko osiguranje – odgovornost za greške na stvarima), b) u transportnom osiguranju (odgovornost pomorskih brodara, odgovornost opravljача brodova, odgovornost vazduhoplovnog prevozioca prema putnicima i trećim licima, odgovornost vozara za štete na robi u devizama, odgovornost vozara za štete na robi u dinarima).

Definicija ugovora o osiguranju od profesionalne odgovornosti organa pravnog lica

Budući da je u pitanju novi pravni institut, retke su definicije ugovora o osiguranju od profesionalne odgovornosti. Jedna definicija⁷ polazi od opšteg pojma osiguranja od odgovornosti, pod kojim podrazumeva ugovor o osiguranju u kome se osiguravač obavezuje ugovaraču osiguranja da će, ako nastupi ugovorom predviđeni osigurani slučaj, u okviru ugovorenih uslova, isplatiti štetu za koju je odgovoran osiguranik, a ugovarač se obavezuje da osiguravaču plati premiju osiguranja. Jedna razvijenija definicija obuhvata profesionalnu odgovornost, i po njoj: „Osiguranje od profesionalne odgovornosti je pravni odnos osiguranja koji nastaje na osnovu ugovora, ili, ako je ono obavezno, na osnovu zakona i zaključenog ugovora, osiguravača i osiguranika, odnosno ugovarača osiguranja iz koga za osiguravača nastaje obaveza da trećem (oštećenom) licu, koje je inače korisnik neke usluge osiguranika (advokata, lekara, arhitekte, projektanta, geometra itd.)

⁷ M. Ćurković, Osiguranje od odgovornosti članova uprava i nadzornih odbora, „Osiguranje“, Zagreb, br. 12/2008

isplati odgovarajuću naknadu za pretrpljenu štetu, ako ona nastupi kao posledica ukupne ili određene građanskopravne odgovornosti osiguranika u obavljanju njegove profesionalne delatnosti, odnosno pružanju određene usluge, za šta se sa svoje strane ugovarač osiguranja obavezuje da osiguravaču plati odgovarajuću premiju osiguranja”.⁸

Osiguranje za tuđ račun i osiguranje od odgovornosti organa pravnog lica

Zakon o obligacionim odnosima predviđa u posebnom članu (čl. 905) pravila za osiguranje za tuđ račun ili za račun koga se tiče. Ova pravila mogu biti primenjena u svim vrstama osiguranja. Međutim, neka od njih, (posebno pravo ugovarača da ne može vršiti prava iz ugovora bez saglasnosti lica čiji je interes osiguran), teško se mogu primeniti u osiguranju od odgovornosti (čl. 940-941. istog zakona), te se može postaviti pitanje da li ove poslednje norme imaju prednost u odnosu na opšta pravila osiguranja za tuđ račun? U tom cilju ispitaćemo razlike između normi dva pomenuta instituta.

A) Vrste ugovora o osiguranju za tuđ račun po opštim pravilima prava osiguranja

Prema opštim pravilima (član 905. ZOO) moguće su dve osnovne varijante ugovora za tuđ račun. Pri tome je od značaja ne samo za čiji račun se ugovor zaključuje, nego takođe, i u čije ime se ugovor zaključuje. Otuda, mogu biti sledeće varijante zaključivanja ovog ugovora:

- a) Kod osiguranja *u svoje ime i za svoj račun* (najčešći slučaj) isto lice se pojavljuje i kao ugovarač i kao korisnik osiguranja. Ovo lice ima svojstvo osiguranika, ono je istovremeno i strana ugovornica, dakle, nosilac prava i obaveza iz ugovora i lice u čijoj se imovinskoj masi realizuju ekonomski efekti ovog ugovora.
- b) Ista svojstva pripadaju osiguraniku i u slučaju zaključenja ugovora o *osiguranju u tuđe ime i za tuđ račun*. Osiguranik je ovde samo predstavljen pri zaključenju ugovora od strane svog zastupnika ili od nezvanog vršioca njegovih poslova; on, međutim, ostaje dominus posla jer se ceo pravni odnos odvija kroz njegovu imovinu, tj. angažovana je ne samo

⁸ J. Slavnić, *Osiguranje od profesionalne odgovornosti danas*, „Revija za pravo osiguranja“, Beograd, br. 3/2006. str. 24.

imovinska masa zastupnika već i zastupljenog, ne nezvanog vršioca tuđeg posla, nego i onoga čiji je posao. I u ovom slučaju osiguranik se pojavljuje kao ugovorna strana, jer je ugovor zaključen u njegovo ime i za njegov račun.

- c) Tek u slučaju zaključenog ugovora o osiguranju *u svoje ime a za tuđ račun* dolazi do razdvajanja lica koje kao strana ugovornica preuzima na sebe obaveze iz ugovora, i lica kome, po pravilu, pripadaju prava iz tog ugovora.⁹ Osiguranje za tuđ račun, prema tome, postoji onda kada jedno lice – ugovarač osiguranja zaključi ugovor u svoje ime a za račun drugog lica – korisnika osiguranja, koje ne učestvuje u ugovoru niti je u njemu predstavljeno preko zastupnika ili na neki drugi način.

Prema tome, u osiguranju za tuđ račun pojavljuju se najmanje tri lica: osiguravač – koji se obavezuje da isplati naknadu iz osiguranja kada nastane osigurani slučaj, ugovarač osiguranja – lice koje sa osiguravačem zaključuje ugovor o osiguranju i obavezuje se da plati premiju, i korisnik osiguranja (u uslovima osiguranja označen kao – osiguranik). Korisnik osiguranja je lice za čiji je račun ugovor zaključen, koji trpi štetu usled nastupanja osiguranog slučaja i koji stoga, ima pravo na naknadu. U koncepciji istupanja organa pravnog lica kao njegov „ego“ (o tome opširnije kasnije) preduzeće ne bi moglo da osigura odgovornost direktora (unutrašnju), jer ne bi moglo da se zaštiti od odgovornosti prema samom sebi.

B) Oblici zaključivanja ugovora kod osiguranja od odgovornosti organa pravnog lica

Budući da ugovor o osiguranju od profesionalne odgovornosti pravnog lica mogu da zaključe bilo preduzeće (u svojstvu ugovarača i/ili korisnika), bilo lice koje istupajući u svojstvu organa može biti građanskopravno odgovorno za prouzrokovanu štetu bilo preduzeću (unutrašnja odgovornost) ili trećim licima (spoljna odgovornost), moguće su različite *varijante zaključivanja ugovora za tuđ račun* u ovoj vrsti osiguranja:

- istupanje u svoje ime i za svoj račun;
- u svoje ime a za tuđ račun;
- u ime i za račun drugog;
- u tuđe ime a za svoj račun

⁹ Izraz ne odgovara u potpunosti: izraz „u ime“ znači preuzeti prava i obaveze iz pravnog posla, a „za račun“ znači da se ekonomski efekti tog posla realizuju u imovini lica za čiji se račun posao zaključuje. Ovde, međutim, kao nosilac prava pojavljuje se jedno lice, dok za obaveze odgovara drugo (iako, u krajnjoj liniji, ugovarač za plaćene premije može da tereti korisnika).

Pri tome se kao ugovarač osiguranja može pojaviti pravno lice (čiji je organ u pitanju), ili sam osiguranik (direktor, član uprave, itd).

I) Kada *kompanija* zaključuje ugovor moguće su varijante:¹⁰

- a) u ime i za račun direktora (tip A)
 - ugovarač osiguranja je kompanija
 - osiguranik je direktor
- b) u svoje ime a za račun direktora ili za svoj račun (tip B)
 - osiguranik je kompanija
 - pokriva se odgovornost kompanije za regres za iznose plaćene na osnovu odgovornosti direktora
- c) u svoje ime i za svoj račun ili za račun direktora (tip C)
 - osiguranik je kompanija
 - pokriva se i odgovornost direktora
 - i direktna odgovornost kompanije

Kod tipa B i C postoje obeležja i osiguranja za tuđ račun i za sopstveni račun. Samo se kod tipa A radi o *osiguranju od odgovornosti direktora*.

Tip B i tip C se mogu svrstati u *osiguranje od odgovornosti kompanije*.

II) Kada *direktor* zaključuje osiguranje – dodatno (lično) osiguranje, on može istupati:

- u svoje ime i za svoj račun
- u svoje ime a za tuđ račun¹¹

C) Zaključenje ugovora za tuđ račun

Normalna je pojava da ugovarač osiguranja istupa u svoje ime i za svoj račun. Otuda, ako neko želi da ugovara osiguranje za tuđ račun njegova volja o tome mora biti jasno izražena. Osnovni je princip da se ugovaranje za drugoga ne pretpostavlja. Naprotiv, pretpostavlja se ugovaranje u svoje ime i za svoj račun.

¹⁰ N. Petrović-Tomić, *Osiguranje od odgovornosti direktora i članova upravnog odbora akcionarskog društva*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2011. godine, neobjavljeno.

¹¹ Kao primer različite pozicije ugovarača pri zaključenju ugovora o osiguranju od svoje odgovornosti može se navesti osiguranje stečajnog upravnika prema našem pozitivnom pravu: po Zakonu o stečaju (član 30), stečajni upravnik je dužan da *u svoje ime i za svoj račun* zaključi ugovor o obaveznom osiguranju od profesionalne odgovornosti; međutim, na zahtev odbora poverilaca on je dužan da zaključi ugovor o dodatnom osiguranju od profesionalne odgovornosti na veći iznos, pri čemu premija dodatnog osiguranja predstavlja obavezu stečajne mase. Ovaj dodatni ugovor se zaključuje *u svoje ime a za račun stečajne mase*.

Naš Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi ističe da prilikom zaključivanja ugovora ugovarač nije dužan da navede da li osiguranje zaključuje za svoj račun ili za račun trećeg određenog lica, ali: „Ako se iz ugovora o osiguranju ne vidi da je osiguranje zaključeno za račun neodređenog lica, smatraće se da je zaključeno za račun ugovarača osiguranja ili trećeg određenog lica“ (čl. 730. st. 2. i 3).

Pitanje se, međutim, postavlja i da li je uvek neophodna izričita ugovorna klauzula ili se volja stranaka da ugovaraju za tuđ račun može i na drugi način ispoljiti? Do teškoća naročito dolazi kod ugovora koji zaključuju držaoci tuđih stvari povodom štete koja može nastati na tim stvarima. Skladištar, na primer, može zaključiti ugovor o osiguranju za slučaj požara ili krađe kojima mogu biti izložene stvari kod njega na čuvanju. U tom slučaju, u odsustvu izričite klauzule može se postaviti pitanje da li je zaključeno osiguranje sopstvenika za slučaj nestanka ili oštećenja njegovih stvari, ili pak, osiguranje skladištara od njegove odgovornosti prema sopstveniku do koje može doći u slučaju istog požara ili krađe stvari? Veoma je važno odvojiti ova dva osiguranja jer su razlike između njih brojne.

U našem pravu ne zahteva se izričita ugovorna klauzula za osiguranje za tuđ račun. Volja ugovornih strana mora biti nedvosmislena, ali ona može biti na razne načine izražena. Sud ostaje suveren u tumačenju prave volje stranaka.

D) Dejstvo ugovora o osiguranju za tuđ račun

Ovim ugovorom zasnivaju se pravni odnosi između osiguravača i ugovarača osiguranja sa jedne strane, kao i između osiguravača i korisnika osiguranja sa druge strane. Takođe, mogu postojati pravni odnosi između ugovarača i korisnika osiguranja koji često prethode zaključenju ugovora o osiguranju.

Pravni odnosi između ugovarača osiguranja i osiguravača

Ugovarač osiguranja učestvuje u zaključivanju ugovora sa osiguravačem i pri tome preuzima na sebe obaveze iz tog ugovora. I više od toga, prema njegovoj ličnosti ceni se valjanost ugovora. On određuje sadržinu isprave o osiguranju, vrstu osiguranja, odlučuje sa osiguravačem o daljoj sudbini ugovora: promenama, raskidu, itd. Svi prigovori iz ovog ugovora koji se mogu istaći ugovaraču mogu se takođe istaći i korisniku osiguranja. Prema tome, znanje i držanje ugovarača od značaja su za pravnu sudbinu ugovora. Tako, na primer, eventualne mane u izraženoj volji pri zaključenju ugovora (nedostaci volje), poslovna sposobnost za zaključenje ugovora, itd, cene se prema ličnosti ugovarača osiguranja. Na ugovaraču osiguranja leže sve

zakonske i ugovorne obaveze koje terete osiguranika i to u momentu zaključenja ugovora, u toku trajanja osiguranja i u momentu i posle nastupanja osiguranog slučaja. Među najvažnijim od ovih obaveza ističu se: prijavljivanje okolnosti od značaja za težinu rizika, plaćanje premije osiguranja, prijava osiguranog slučaja.

Pravni položaj korisnika

Prava iz ovog ugovora pripadaju korisniku osiguranja tj. licu za čiji je račun ugovor zaključen. Ipak, ugovaraču se priznaje da pod određenim uslovima u svoje ime raspolaže ovim pravima korisnika. Da bi mogao raspolagati pravima iz ugovora, a naročito da bi mogao da naplati iznos naknade iz osiguranja moraju biti ispunjeni određeni uslovi. Ugovarač, na prvom mestu, mora da dobije saglasnost korisnika osiguranja. U nekim pravima ugovarač može da naplati naknadu iz osiguranja i bez saglasnosti korisnika ako poseduje ispravu o osiguranju. Ako je, dakle, izdata polisa osiguranja, a ugovarač ne raspolaže njome, onda je potrebna saglasnost korisnika da bi mogao da se koristi pravima iz osiguranja. Obrnuto, ugovarač osiguranja je ovlašćen da i bez saglasnosti korisnika naplati iznos naknade ako raspolaže polisom – polisa u ovom slučaju ima dejstvo legitimacije. Ovo rešenje se pravda praktičnim razlozima, a naročito time što otpada potreba da se ispituje legitimacija ugovarača osiguranja; njemu osiguravač sa oslobađajućim dejstvom isplaćuje naknadu samo kao držaocu isprave o osiguranju. Ipak, radi izbegavanja zloupotreba, osiguravaču se dopušta ovlašćenje da pravo ugovarača na naknadu iz osiguranja uslovi pristankom korisnika: osiguravač može, pre isplate naknade da traži od ugovarača da mu ovaj dokaže da je osiguranik dao saglasnost za zaključenje ugovora u njegovu korist, odnosno saglasnost da primi naknadu. Ovo značajno ograničenje prava ugovarača osiguranja, koje je poznato uporednom pravu ima za cilj da onemogući pretvaranje osiguranja u kocku, što bi ono stvarno i bilo ako bi zaključenje ovakvog ugovora ostalo nepoznato korisniku iako on do naknade iz osiguranja nikada ne bi ni došao.

Direktna tužba kao *lex specialis* u odnosu na pravila o osiguranju za tuđ račun

Direktna tužba je prihvaćena kao čvrsto pravilo u svim vrstama osiguranja od odgovornosti u našem pravu (član 941. Zakona o obligacionim odnosima). To shvatanje

preovladava i u uporednom pravu.¹² Kada je, pak, reč o direktnom zahtevu korisnika osiguranja za tuđ račun kao opštim pravilima, postoje određena ograničenja.

Naš Zakon o obligacionim odnosima je jasan u ovom pogledu: on zahteva pristanak osiguranika kao uslov da ugovarač može vršiti prava iz ugovora; on „ne može vršiti prava iz osiguranja čak i kad drži polisu, bez pristanka lica čiji je interes osiguran i kome ona pripadaju“. (čl. 905 st.1. ZOO). Bez obzira na argumente iznete u prilog ovakvog rešenja pitanje je da li bi, ipak, bilo opravdano primenjivati ga u svim oblastima osiguranja na koje se ne odnosi Zakon o obligacionim odnosima.

Ovo zbog toga što ZOO predviđa pravila koja se odnose na hipotezu u kojoj je jedno lice ugovarač, a drugo korisnik osiguranja. Kod osiguranja za tuđ račun, kod koga se isto lice može naći istovremeno i u svojstvu ugovarača i u svojstvu korisnika, kada je reč o osiguranju od odgovornosti, može se postaviti pitanje prevage pravila formulisanih u delu zakona posvećenom osiguranju od odgovornosti u odnosu na opšta pravila ugovora o osiguranju za tuđ račun predviđenih u istom zakonu. U tom smislu, pravila osiguranja od odgovornosti bi bila *lex specialis*. Na primer, kada preduzeće zaključuje ugovor za račun direktora, ili kada direktor sam ugovara pokriće svoje odgovornosti za štete nanete preduzeću („lična“ odgovornost), necelishodno je da preduzeće traži njegov pristanak da bi naknadilo štetu od osiguravača. Po opštim pravilima osiguranja od odgovornosti, preduzeće bi, kao oštećeno lice imalo pravo da se osiguravaču obrati direktnom tužbom, dakle, i bez pristanka osiguranika. (Na primer, nelogično bi bilo da ugovarač osiguranja koji je ugovorio osiguranje od odgovornosti za račun suseda ili rođaka, za štetu nastalu upotrebom njegovog motorog vozila – da ne može bez njegovog pristanka da naknadi štetu koju mu je ovaj naneo korišćenjem tog vozila).

Razlike između osiguranja za tuđ račun prema opštim pravilima i osiguranja od odgovornosti

Razlike između osiguranja za tuđ račun i osiguranja od odgovornosti –
a) U pogledu *obima zaštite* iz osiguranja: kad se ostvari predviđeni događaj, kod osiguranja za tuđ račun osiguravač duuguje naknadu korisniku prema visini štete

¹² Ređe postoje ograničenja u pogledu određenih vrsta osiguranja od odgovornosti – na primer, novi nemački Zakon o ugovoru o osiguranju od 23. novembra 2007. godine, predviđa direktan zahtev oštećenog protiv osiguravača samo u tri slučaja: 1. ako se radi o osiguranju od odgovornosti koje se zaključuje prema zakonu o obaveznom osiguranju, 2. ako je nad imovinom osiguranika otvoren stečajni postupak ili je u nedostatku imovinske mase zahtev za otvaranje stečajnog postupka odbijen, i 3. ako je boravište osiguranika nepoznato (član 115).

i osigurane sume, van svakog pitanja odgovornosti ugovarača za prouzrokovanu štetu korisniku; kod osiguranja od odgovornosti, međutim, osiguravač oštećenom licu duguje naknadu samo u granicama odgovornosti ugovarača, ili, osiguravač ne duguje nikakvu naknadu ako šteta nastane usled slučaja za koji ugovarač ne odgovara. b) U pogledu *pravnog položaja korisnika*: kod osiguranja za tuđ račun, samim ugovorom stimuliše se neposredno pravo korisnika prema osiguravaču, koje je stoga i ograničeno uslovima ovog ugovora, pa se na primer, korisniku mogu istaći od strane osiguravača svi prigovori kojima se on može koristiti i prema ugovaraču; naprotiv, kod osiguranja od odgovornosti neposredno pravo oštećenog lica nastaje iz prouzrokovane štete (iz koje činjenice zakon daje oštećenom neposredno pravo na naknadu iz osiguranja), pa se usled toga može dogoditi da oštećeni raspolaže sa više prava iz osiguranja od njegovog štetnika – osiguranika, kao što je slučaj kod obaveznog osiguranja od odgovornosti sopstvenika motornih vozila, gde osiguravač ne može oštećenom isticati nikakve prigovore kojima bi se mogao koristiti prema osiguraniku.

Isključenje namerno prouzrokovane štete u svetlu pravne prirode odgovornosti pravnog lica za radnje svojih organa (tj. lica koja istupaju u svojstvu organa)

Kada je reč o pokriću osiguranjem namerno prouzrokovane štete, Zakon o obligacionim odnosima predviđa različita rešenja s obzirom na ličnost učinioca. On tom pitanju posvećuje posebnu imperativnu normu (član 929. ZOO), po kojoj:

- osiguravač ne odgovara za štete namerno prouzrokovane od strane ugovarača osiguranja, osiguranika ili korisnika osiguranja;
- ali, osiguravač je dužan da naknadi svaku štetu prouzrokovanu od nekog lica za čije postupke osiguranik odgovara po ma kom osnovu, bez obzira na to da li je šteta prouzrokovana nepažnjom ili namerno.

Istraživanje prirode odgovornosti pravnog lica za štete koje ova lica u svojstvu organa prouzrokuju (pravnom licu ili trećim licima) otvara suštinsko pitanje: da li u takvom slučaju postoji odgovornost pravnog lica za sopstvene radnje ili odgovornost za drugoga? Da li direktor istupa u obavljanju funkcije u pravnom licu kao *ego*, ili kao *alter ego* u odnosu na preduzeće u kome je direktor?

Značaj pitanja o osiguranju dolazi do izražaja u normiranju pokrića šteta koje su namerno prouzrokovane: dopušteno je osiguranje za namerne radnje za lica

za koja se odgovara, dok je zabranjeno za iste takve radnje samog osiguranika (član 929. Zakona o obligacionim odnosima).

ZOO ima posebno poglavlje pod nazivom „Odgovornost za drugoga“ i posebno poglavlje pod nazivom „Odgovornost preduzeća i drugih pravnih lica prema trećem“, u kome se nalazi odredba pod naslovom „Odgovornost pravnog lica za štetu koju prouzrokuje njegov organ“ (član 172). Da li je u članu 172. ZOO reč o posebnom slučaju odgovornosti za drugoga? ZOO polazi od pretpostavke potpune razdvojenosti direktora kao organa društva (deo pravnog lica) i kao samostalnog lica u pogledu odgovornosti za štetu u vršenju funkcija u pravnom licu.

Iz toga proizilazi da ne postoji odgovornost pravnog lica za sopstvenu krivicu, već je reč o odgovornosti za tuđu krivicu (za drugoga). Ista koncepcija je prihvaćena i u novom nemačkom Zakonu o ugovoru o osiguranju iz 2007. godine, koji naglašava da je osiguranje od odgovornosti preduzeća osiguranje za tuđ račun.¹³

Dakle, kada je direktor (član UO), kao ugovarač, osiguranik ili korisnik prouzrokovao namerno štetu, ona nije pokrivena osiguranjem. Drukčije je kada je preduzeće u svojstvu ugovarača ili osiguranika, jer je u pitanju odgovornost preduzeća za radnje direktora kao odgovornost za drugoga (to jest, za lica za čije postupke odgovara građanskopravno), i onda su pokrivena i namerno prouzrokovane štete od tih lica. Pošto je u našem pravu (ZOO) prihvaćena odgovornost pravnog lica za radnje svojih organa (a ne za sopstvene radnje), takve štete su pokrivena (s tim što osiguravač ima pravo regresa prema licu koje je postupalo sa namerom – član 172, st. 2).

Osigurani slučaj

Gore razmatrano pitanje direktne tužbe oštećenog lica u osiguranju od odgovornosti organa pravnog lica tesno je povezano sa pitanjem nastanka osiguranog slučaja u ovoj vrsti osiguranja.¹⁴ Između dva shvatanja koja preovlađuju u uporednom pravu (osigurani slučaj kao štetni događaj i osigurani slučaj

¹³ Prema članu 102. ovog zakona: „Ako postoji osiguranje za jedno preduzeće, ono se proširuje na odgovornost lica koja su ovlašćena da zastupaju preduzeće, kao i na lica koja se nalaze u službenom odnosu sa preduzećem. Smatra se da je zaključeno osiguranje za tuđ račun“.

¹⁴ Pisac ovih redova je opširno razmatrao značaj i primenu različitih shvatanja osiguranog slučaja u osiguranju od odgovornosti u radu „Osigurani slučaj u osiguranju od odgovornosti“, objavljenom u Zborniku radova sa Savetovanja Udruženja za pravo osiguranja, na Paliću, aprila 2009. godine.

kao podizanje odštetnog zahteva), u našem pozitivom pravu prihvaćeno je prvo shvatanje. Međutim, karakteristično je za moderno pravo prihvatanje osiguranog slučaja kao podizanje odštetnog zahteva sa posebnim modifikacijama, tzv. *claims made* principa, to jest podizanje odštetnog zahteva uz predviđanje dodatnog roka pokrića (po isteku trajanja osiguranja), uz eventualnu reviziju rokova zastarelosti ovog zahteva.

Prednacrta Građanskog zakonika Srbije¹⁵ prihvata štetni događaj kao osnovno rešenje, ali kao *dispozitivnu* normu. Imajući u vidu svu kompleksnost problema, Komisija za kodifikaciju je predložila alternativno rešenje u regulisanju osiguranog slučaja: 1. osigurani slučaj u momentu štetnog događaja, i 2. osigurani slučaj u momentu koji predvide ugovorne strane. U prvoj alternativi može biti prihvaćena mogućnost drukčijeg ugovaranja (dispozitivna norma), a u drugoj alternativi su dve varijante: ugovorne strane mogu predvideti nastupanje osiguranog slučaja bilo kao štetnog događaja, bilo kao podizanja odštetnog zahteva (uz izvesna zakonska ograničenja).

U Prednacrta Građanskog zakonika nisu menjani rokovi zastarelosti (imperativne norme), već su uneta odgovarajuća rešenja u cilju omogućavanja da zaštita iz osiguranja treba da postoji za sve vreme u kome postoji odgovornost osiguranika za prouzrokovanu štetu trećem licu. U predloženoj alternativi se dopušta mogućnost prihvatanja *claims made* principa. Ako bi se prihvatila mogućnost uvođenja *claims made* principa kao osiguranog slučaja, trebalo bi predložiti dodatne rokove (različite dužine trajanja), koji bi vodili računa o razumnoj meri dužine trajanja vremenskog perioda u kome se odštetni zahtev može podneti vodeći računa o dužini trajanja potraživanja iz odgovornosti.¹⁶

¹⁵ Druga knjiga, Obligacioni odnosi, Beograd, 2009.

¹⁶ U francuskom pravu dodatni rok pokrića kada osigurani slučaj nastaje podizanjem odštetnog zahteva ne može biti kraći od pet godina. Visina pokrića u dodatnom roku ne može biti manja od pokrića koje je zahtevano u godini koja prethodi datumu prestanka ugovora. Zakonom mogu biti određeni uslovi dužeg roka i većeg dodatnog pokrića: zakonodavac sada predviđa kao dodatni rok po isteku ugovora u kome se može podneti odštetni zahtev – ovaj dodatni rok se može ugovoriti, s tim što ne može biti kraći od pet godina, ili kraći od deset godina – kada osiguranik obavlja neke profesije (advokati, notari, posrednici osiguranja, stečajni upravnik), ili neke aktivnosti (računovodstvene ekspertize, pravne ekspertize prodaja na dražbi – nabrojane u članu R. 124-2. Zakonika o osiguranju); takođe, predviđen je rok od najmanje deset godina za poslednje pokriće zaključeno od strane fizičkog lica za profesionalne aktivnosti pre prestanka te aktivnosti ili njegove smrti. Najzad, od interesa je i posebna zakonska odredba u vezi s izvođenjem građevinskih radova: zaštita iz osiguranja se odnosi na čitav period trajanja odgovornosti lica koje je obavezno da zaključi ovaj ugovor o osiguranju. U nemačkom pravu za obavezna osiguranja od odgovornosti (čl. 115, st. 2), predviđen je isti rok kao i prema osiguraniku, ali najduže deset godina!

Summary

**Directors and Officers Liability Insurance – Legal Nature
and Application**

Professor Predrag Šulejić, Ph.D.

In theory, this insurance is classified as a special type of professional liability insurance because the title of a director and/or manager of a joint stock company is perceived as profession.

In the special Article (Article 905), the Law on Contracts and Torts stipulates rules for insurance on behalf of someone else or for „whom it may concern“. These rules may be applied to all insurance lines. However, some of them present difficulty when it comes to liability insurance (particularly that the policyholder cannot avail himself of rights from the contract without the approval of the person whose interest is insured) and thus, this poses a question whether these latter norms prevail over the general rules for insurance on behalf of someone else.

The author analyses differences between norms of the two mentioned institutes and identifies the following: a) insurance scope of protection, b) legal position of the beneficiary, c) cover of intentionally caused losses. In case of insurance of intentionally caused losses, in line with the compulsory rule of the Law on Contracts and Torts (Article 929), the insurer is obliged to indemnify any loss caused by a person for whose actions the insured is held responsible on any grounds, regardless of whether the loss was caused by negligence or intentionally. In case of a company acting in the capacity of a policyholder or insured, since insurance relates to the company's liability for actions of its directors and officers as the liability for the other person, insurance also covers the losses intentionally caused by such persons, provided that the insurer has the right of recourse against the person who acted intentionally.